

DWADZIEŚCIA LAT UMOWY O POLSKO-NIEMIECKIEJ WYMIANIE MŁODZIEŻY

„Udział w spotkaniu z Niemcami pozwolił mi przekonać się, że są oni tacy sami jak Polacy, to znaczy każdy z nich jest inny” – napisał w swych refleksjach uczeń szkoły średniej z Wrześni¹. Dopiero kilka dni spędzone razem z młodzieżą niemiecką pozwoliło mu uwierzytelnić ich wizerunek i doświadczyć, jacy są w rzeczywistości. Młodemu człowiekowi udało się nawet więcej – zauważyć, że nie ma „stereotypowego Niemca” i „stereotypowego Polaka”, bo każdy jest inny, chociaż przynależy do określonej grupy narodowej. O tym, że w obu społeczeństwach wciąż funkcjonuje utarty (raczej negatywny) wizerunek sąsiadów zza Odry i jak istotny jest udział wymiany młodzieży w obalaniu wzajemnych uprzedzeń świadczą wypowiedzi jej innych uczestników: „Dzięki wymianie mogłem po raz pierwszy spotkać się z kolegami z Polski. Okazało się, że są otwarci, mówią trochę po niemiecku i nie chcieli ze mną rozmawiać tylko o drugiej wojnie światowej, czego się obawiałem”. „Zdziwiła mnie polska gościnność i to, że ten kraj ma tyle do zaoferowania pod względem kultury. Myślałam, że Polska jest bardziej zacofana gospodarczo, a czasem czułam się tu jak w Niemczech. I chciałabym nauczyć się języka polskiego”. „Nie wiedziałam, że Niemcy są tacy mili i sympatyczni. Moim marzeniem teraz będzie wyjazd do Niemiec; Niemcy to jednak fajni ludzie, chociaż wcale nie tak punktualni, jak się spodziewałem”².

Wyniki z ewaluacji przeprowadzonych projektów nieustannie udowadniają, że wspólne spotkania są dla młodych ludzi bezcennym doświadczeniem nie tylko kulturowym, ale też wpływają na ich rozwój osobisty, zawodowy i społeczny. Uczestnictwo tysięcy młodzieży z Polski i Niemiec w wymianie i kooperacja setek instytucji na rzecz otwartej polsko-niemieckiej komunikacji międzykulturowej są efektem decyzji politycznych sprzed dwóch dekad oraz przemian w świadomości obu narodów, dążących do partnerstwa i porozumienia.

Po przełomie w stosunkach polsko-niemieckich, jaki rozpoczął się w końcu lat 80. XX wieku i przypieczętowany został Traktatem granicznym z 14 listopada 1990 r. „uwolniono” również kontakty młodzieżowe, nie tylko zezwalając na swobodne przekraczanie granicy, ale bezpośrednio przeznaczając środki na rzecz jak największej liczby spotkań młodych ludzi. Edukacja najmłodszych pokoleń w otwartych relacjach dawała szansę na rzeczywiste pojednanie polsko-niemieckie i jego kontynuację po latach szczególnie dobrych dla sąsiedztwa nad Odrą. Już symbolicznej wizycie kanclerza Niemiec Helmuta Kohla w Polsce w listopadzie 1989 r. towarzyszyło przyjęcie ważnego dokumentu dla przyszłych pokoleń Polaków i Niemców – Umowy między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o wymianie młodzieży (10 listopada 1989 r.). Szybkie zawarcie tego porozumienia, jeszcze w roku przełomowych wydarzeń w obu krajach, dzień po upadku muru berlińskiego, nadało relacjom młodych obywateli priorytetowe znaczenie. 17 czerwca 1991 r., wraz z Traktatem

¹ Wyniki ewaluacji spotkania polsko-niemieckiego zrealizowanego w MDSM Mikuszewo w dniach 25-29.10.2004 r.

² *Ibidem*, wyniki ewaluacji młodzieżowych spotkań polsko-niemieckich zrealizowanych w MDSM Mikuszewo w dniach 5-11.11.2000 r., 7-12.03.2005 r. i 12-15.05.2005 r. oraz w Ośrodku Kształceniowym w Ottersleben w dniach 17-21.05.2005 r.

o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy podpisana została Umowa o polsko-niemieckiej współpracy młodzieży, powołująca do życia organizację przyczyniającą się do rozwoju tej dziedziny.

Z perspektywy dwóch dekad podsumować można efekty ówczesnych decyzji: ponad dwa miliony młodzieży z obu państw spotkało się dzięki programom współfinansowanym przez ich rządy. Statystyki wskazują pięćdziesiąt tysięcy projektów polsko-niemieckich³. Otwarte granice i programy Unii Europejskiej umożliwiają kolejnym uczestnikom spotkanie bez barier z sąsiednią kulturą i budowanie relacji opartych na wzajemnym poznaniu. Powstały instytucje, m.in. domy spotkań młodzieży, programowo organizujące wymianę i z powodzeniem podejmujące wyzwanie edukacji międzykulturowej. W niezwykłym tempie rozwinęły się polsko-niemieckie partnerstwa szkolne, które świętują już swoje kolejne jubileusze współpracy. Funkcjonują trwałe sieci kooperacji organizacji młodzieżowych, podmiotów pozarządowych i władz komunalnych. Młodzi Polacy i Niemcy wspólnie podróżują, bawią się i uczą, zakładają firmy polsko-niemieckie, reżyserują przedstawienia teatralne. Wspólnie rozmawiają o przyszłości, jaką chcieliby stworzyć. I wspólnie milczą w miejscach pamięci historycznej.

UMOWY O POLSKO-NIEMIECKIEJ WSPÓLPRACY MŁODZIEŻY

Zmiany w relacjach polsko-niemieckich w końcu XX w. rozpoczęły długi i niełatwy proces normalizacji wzajemnych kontaktów. Trudne wydarzenia zupełnie nieodległej przeszłości, skomplikowana sytuacja narodowościowa i dziesiątki lat sąsiedztwa pod presją rywalizacji ideologicznej na kontynencie pozostawiły po sobie wiele do zrobienia. Polska i Niemcy różniły się poziomem rozwoju gospodarczego i stopniem asymilacji ze strukturami instytucji zachodnioeuropejskich, co rzutowało także na rozwój społeczno-polityczny. Niemniej szybkie zawarcie Umowy o wymianie młodzieży w 1989 r. oznaczało długofalowy kurs naprawy stosunków narodów, dźwigających balast historii z jednej strony, ale jednocześnie czujących potrzebę normalizacji wzajemnych relacji. Najmłodsze pokolenia były najbardziej gotowe na to, by stanąć *vis-à-vis* i rozmawiać – o historii, tożsamości, wzajemnym postrzeganiu się. Ale młodzież chciała też dyskutować o muzyce, szkole, sporcie, zawierać przyjaźnie i sympatie – bez względu na narodowość i język.

Umowa z 1989 r. stanowiła ważną podstawę prawną do rozwinięcia aktywności. Na jej mocy utworzona została Polsko-Niemiecka Rada Młodzieży – gremium reprezentujące różne środowiska działające na rzecz młodzieżowych kontaktów polsko-niemieckich. W preambule dokumentu wyrażone zostało przeświadczenie o roli młodego pokolenia w przewycięzaniu doświadczeń historii i jego odpowiedzialności za przyszłość w Europie. Strony zobowiązały się popierać „we wszystkich dziedzinach i na wszystkich płaszczyznach spotkania i wymianę uczniów, studentów, młodych pracowników i innych młodych ludzi oraz współpracę organizacji młodzieżowych, szkół oraz instytucji i organizacji prowadzących pracę z młodzieżą” (art. 1).

³ Są to statystyki Polsko-Niemieckiej Wymiany Młodzieży. Trudna do wspólnego oszacowania jest liczba pozostałych spotkań młodzieży polskiej i niemieckiej wspieranych z innych źródeł.

Umowa zakreśliła szeroką paletę form wspieranej wymiany, m.in.: seminaria na tematy polityczne, społeczne, historyczne i współczesne; imprezy kulturalne i naukowe; praktyki, staże zawodowe; wymianę w ramach partnerstwa szkół i jednostek samorządu lokalnego; programy dla młodzieży niepełnosprawnej, kursy językowe i inne przedsięwzięcia podnoszenia kwalifikacji osób odpowiedzialnych za spotkania młodych (art. 3). Powołane dwa sekretariaty otrzymały zadanie praktycznego wspierania kontaktów młodzieżowych, w szczególności poprzez podmioty bezpośrednio realizujące programy (art. 4 i 5). Niezmiernie istotny był zapis, w którym strony zobowiązały się do zapewnienia środków na wymianę młodzieży. Postanowiono też o niepobieraniu od uczestników projektów opłat wizowych i innych związanych z wjazdem i pobytem w danym kraju, jak też zwolnieniu z obowiązku wymiany dewiz (art. 6)⁴. Kilka dni po jej zawarciu Umowa o współpracy młodzieży uzupełniona została jeszcze przez wspólne oświadczenie, w którym szefowie rządów Polski i Niemiec deklarowali poparcie dla Forum Młodzieży PRL i RFN, jak też wyrażali przypuszczenie, że wymiana młodych ludzi przyniesie dobre efekty dla współżycia między narodami⁵.

Niespełna dwa lata później – 17 czerwca 1991 r. zawarty został Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Polską i Niemcami, który stanowił gwarancję dla kontynuacji podjętych działań. Była to najbardziej kompleksowa i regulująca szczegółowo najwięcej spraw umowa, jaka zawarta została pomiędzy państwem zachodnim i wschodnim w Europie po przełomie 1989 r. Obok postanowień w kwestiach strategicznych dla relacji polsko-niemieckich Traktat w 30 artykule zapowiadał powołanie biura ds. wymiany młodzieży. Rozwinięciem tych zapisów była Umowa o polsko-niemieckiej współpracy młodzieży, zawarta również 17 czerwca 1991 r. Na jej mocy powołana została Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM) – jedyna tego rodzaju instytucja w Polsce i druga w Niemczech, po Niemiecko-Francuskiej Współpracy Młodzieży. Organizacja otrzymała status międzynarodowy, własny budżet i demokratyczne gremia, obsadzane równoprawnie przez Polaków i Niemców. Tym samym polsko-niemieckiej wymianie młodzieży nadano jedyną w swoim rodzaju rangę i podkreślono długofalowy, pokoleniowy wymiar przemian w relacjach obu państw.

BUDOWANIE PODSTAW POLSKO-NIEMIECKICH KONTAKTÓW MŁODZIEŻOWYCH

Pomiędzy rokiem 1989 i 1993, kiedy to Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży faktycznie rozpoczęła swą aktywność, miało miejsce inicjowanie i rozbudowywanie kontaktów młodzieżowych, jak też stworzono podstawy merytoryczne, finansowe, strukturalne i organizacyjne dalszej pracy. Po polskiej stronie odpowiedzialnym za działania był Zespół do spraw Międzynarodowej Wymiany Młodzieży (Biuro Funduszu i Wymiany Młodzieży URM), po stronie niemieckiej natomiast centralnie Pedagogiczna Służba Wymiany (*Pädagogisches Austauschdienst*) oraz urzędy krajowe i sponsorzy prywatni, jak np. Fundacja im. Roberta

⁴ J. Barcz (red.), *Polska – Niemcy. Na drodze ku porozumieniu i pojednaniu. Zbiór dokumentów związanych z wizytą Kanclerza Federalnego RFN Helmuta Kohla w Polsce w dniach 9-14 listopada 1989 r.*, Poznań 1990.

⁵ Wspólne Oświadczenie podpisane 14 listopada 1989 r. przez Premiera PRL Tadeusza Mazowieckiego i Kanclerza Federalnego RFN Helmuta Kohla, w: J. Barcz (red.), *Polska – Niemcy...*, s. 29.

Boscha. Dzięki pracy tych instytucji, a także publicznym środkom finansowym zapewnionym przez Umowę o wymianie młodzieży, w okresie między 1990 a 1992 rokiem doszło do szybkiego wzrostu liczby polsko-niemieckich szkół partnerskich i potrojenia wielkości wymiany⁶. W 1992 r. budżet polskiej strony na wymianę z Niemcami wynosił 2961 mld starych zł. Dla porównania na wymianę z Francją przeznaczono wtedy 572 mln zł, a z Rosją 35 mln zł⁷. Dla szkół dużym problemem był znaczny wzrost kosztów podróży, co w wielu przypadkach skutkowało tym, iż zaplanowany przyjazd do Niemiec nie został zrealizowany lub ograniczony do dzieci z rodzin lepiej uposażonych⁸. Barię do pokonania był też fakt, iż szkoły zachodniemieckie funkcjonowały w tym czasie już w kilku partnerstwach międzynarodowych (które dodatkowo mogły być wspierane ze środków EWG) i ostrożnie nawiązywały nowe, gdyż obciążało to pracę nauczycieli i rodziców. Natomiast polskie szkoły chętniej niż w dawnej NRD szukały kontaktów na terenie starych krajów federacji. W 1992 r. koncentrowało się tam ponad 85% wymiany⁹. Dodatkową zachętą dla polskich partnerów było podnoszenie kwalifikacji językowych, gdyż język niemiecki obowiązywał już w programie nauczania. Dla Niemców natomiast ciekawa była kultura i sytuacja społeczno-polityczna u wschodnich sąsiadów. Dłuższa tradycja prowadzenia wymiany w zachodnich krajach federacji powodowała dysproporcje w kwalifikacjach opiekunów polskich i niemieckich. Dotyczyło to też wymiany pozaszkolnej ze słabo rozwiniętymi strukturami organizacji młodzieżowych i brakiem doświadczenia w kontaktach zagranicznych. Sieć współpracy lokalnej znajdowała się w fazie rozwoju, co pośrednio przekładało się na to, iż po polskiej stronie większe szanse uczestniczenia w programie polsko-niemieckim miała młodzież z dużych miast. Thomas Handrich, organizator pierwszych wymian, przypomina odmienne wówczas podejście do koncepcji spotkań. W Polsce chętnie oferowano gościom przejazd przez najbardziej znaczące miejsca pamięci narodowej i atrakcje turystyczne, małą wagę przywiązując do przygotowania pedagogicznego grup i integracji samych uczestników spotkania. Dłuższy pobyt w jednym miejscu i zajęcia interkulturowe uważane były za mało atrakcyjne. Polacy byli zainteresowani bardziej odwiedzeniem sklepów zaopatrzonych w brakujące w ich kraju towary, co wywołało niezrozumienie i irytację strony niemieckiej, chcącej dyskutować o aktualnych tematach politycznych i społecznych. Zauważalny był też inny sposób podejścia pedagogów polskich do wizyty młodzieży w Niemczech, jak i przyjmowania gości z zagranicy. Surowsze metody wychowawcze, dyscyplina, duży nacisk na „poprawność” zachowania i jak największą uprzejmość i gościnność wobec przyjmowanych uczniów hamowały

⁶ *Raport o sytuacji polsko-niemieckiej wymiany uczniów w latach 1990-1992 sporządzony przez Pedagogiczną Służbę Wymiany*, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania); *Raport Zespołu ds. Międzynarodowej Wymiany Młodzieży o wymianie szkolnej w latach 1900-1992*, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania).

⁷ P. Łysakowski, *Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży – 10 lat pracy dla zbliżenia między Polską a Niemcami*, „Rocznik Polsko-Niemiecki 2003”, s. 104.

⁸ Nałożyły się na to m.in.: brak grupowych taryf szkolnych przy podróży koleją z Polski do Niemiec, przepisy ograniczające przewóz obcokrajowców w niemieckich i polskich autobusach, podniesienie podatku od przewozu osób środkami komunikacji masowej w Niemczech. Za: *Raport o sytuacji polsko-niemieckiej wymiany uczniów latach 1990-1992...*, s. 4.

⁹ *Wymiana szkolna 1990-1992*, materiały przygotowawcze do pierwszego posiedzenia Rady Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży w grudniu 1992 r., maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania), s. 1.

– zdaniem Handricha – spontaniczne rozmowy młodych Polaków i Niemców i ograniczały otwartą, swobodną wymianę zdań. Autor przypomina także o nierównej motywacji uczestnictwa w projekcie, a szczególnie małym zainteresowaniu młodzieży niemieckiej przyjazdem do Polski. Uczestnikami wymiany z reguły była młodzież ze środowiska inteligenckiego, otwarta na przeżycie „polskiej przygody”. Z młodzieżą obciążoną stereotypami w stosunku do Polski konieczna była praca najpierw w samych Niemczech¹⁰.

Niemniej zjawiska te nie przeszkodziły w dynamicznym rozwoju kontaktów, jaki miał miejsce w latach 90. Po stronie niemieckiej znalazła się duża grupa pedagogów podejmujących, mimo trudności formalnoprawnych, braku doświadczenia i struktur organizacji młodzieżowych w Polsce oraz niskiej motywacji młodych Niemców regularne działania na rzecz współpracy i zachęcająca młodzież do wizyty za wschodnią granicą. Mniejsze doświadczenie polskich partnerów równoważył ich zapał, zaangażowanie i wola poznania zachodniego sąsiada. Nastąpiła szybka instytucjonalizacja polsko-niemieckich spotkań młodzieżowych. Zakładano fundacje, stowarzyszenia, nieformalne grupy regularnie realizujące programy wymiany. Współpracę nawiązywano drogą oficjalną – dzięki listom intencyjnym, giełdom kontaktów, podróżom studyjnym, partnerstwu miast, poprzez Internet, ale też wykorzystując prywatne znajomości czy więzy rodzinne. Na wzór niemiecki powstały w Polsce domy spotkań młodzieży – instytucje z kadra pedagogiczną i zapleczem noclegowym, skupiające swą działalność na programach wymiany młodzieżowej. Już w 1989 r. w *Hessischer Jugendring* (Heski Krag Młodzieżowy) utworzona została grupa robocza ds. współpracy z Polską. Razem z miastem Darmstadt w 1990 i 1991 r. zorganizowane zostały pierwsze giełdy informacyjne o Polsce dla heskich organizacji pracy z młodzieżą. Organizowane od 1993 r. Niemiecko-Polskie Fora Młodzieżowe w Domu Młodzieży Związkowej w Oberursel służyły wspólnym dyskusjom i wymianom informacji na aktualne tematy, jak też stanowiły okazję do bezpośrednich spotkań ludzi zaangażowanych w polsko-niemiecką wymianę młodzieży¹¹. Rosła liczba partnerstw polsko-niemieckich i uczestników wspólnych projektów, mimo różnic pomiędzy obydwojoma państwami i wyzwań, przed jakimi stanęli bezpośredni organizatorzy. Stanisław Sulowski, drugi polski dyrektor PNWM, po dziesięciu latach pracy organizacji nadal zauważał różnice rozwoju w Polsce i w Niemczech, a także odmienną rolę, jaką pełnili młodzi w społeczeństwach obu państw, wynikającą m.in. z różnych struktur i systemu oświaty (w RFN po wojnie na wymianę młodzieży położono duży nacisk, wykształcono fachowców w tej dziedzinie, prowadzono szerokie badania nad młodzieżą i trendami jej rozwoju). Zdaniem autora powinni to dostrzegać niemieccy partnerzy podejmujący dyskusje na temat polsko-niemieckiej wymiany młodzieży¹². Z analizy zagadnień nauczania międzykulturowego w polsko-niemieckich spotkaniach młodzieżowych dokonanej przez Katrin Peerenboom wyłania się

¹⁰ T. Handrich, *Poradnik polsko-niemieckiej wymiany młodzieży dla pedagogów i organizatorów spotkań młodzieży*, Berlin 1991 (polskie wydanie – grudzień 1993).

¹¹ M. Wittmeier (red.), *Dokumentation 10. Deutsch-Polnisches Jugendforum*, Wiesbaden 2002; B. Grieb, M. Wietmeier, *Perspektiven des deutsch-polnischen Jugendaustausches. Die hessischen Foren zum deutsch-polnischen Jugendaustausch – DGB – Bundesjugendschule Oberursel und Hessischer Jugendring*, w: A. Kaluza (red.), *Deutschland-Polen-Europa, die deutsch-polnischen Jugendforen*, Wiesbaden/Oberursel 2001.

¹² S. Sulowski, *Polsko-niemiecka wymiana młodzieży*, w: D. Bingen, K. Malinowski (red.), *Polacy i Niemcy na drodze partnerskiego sąsiedztwa. Próba bilansu dziesięciolecia. 1989-1998*, Poznań 2000.

szerokie spektrum oczekiwanych wobec prowadzących takie projekty. Powinni oni posiadać znajomość historii obu krajów, realiów życia w nich i politycznego wymiaru spotkania, zdolność uwzględnienia uprzedzeń narodowych i różnic ekonomicznych między uczestnikami z Polski i z Niemiec, wiedzę o pedagogice prowadzenia grup młodzieżowych, metodach nauczania międzykulturowego i wymogach prawnych organizacji spotkania, umiejętność pracy w teamie międzynarodowym, a także kompetencje osobowościowe, jak: komunikatywność, kreatywność, samokrytyka, otwartość, tolerancja, zdolności organizacyjne¹³. Ponadto niezbędna w praktyce dyspozycyjność czasowa, mobilność i znajomość języka partnera niemieckiego oddają skalę wyzwania, jakie stanęło przed polską kadram, zmuszoną do intensywnego kursu zdobywania kwalifikacji przy jednoczesnej realizacji coraz większej liczby spotkań młodzieżowych. Niezwykle pomocna w tym była oferta szkoleniowa Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży, która z jednej strony czerpała z wieloletnich doświadczeń organizacji niemiecko-francuskiej, a z drugiej elastycznie reagowała na potrzeby stosunków niemiecko-polskich.

TABELA I

Liczba uczestników spotkań polsko-niemieckich w latach 1989-1992

Rok	Uczestnicy razem	Uczestnicy niemieccy	Uczestnicy polscy
1989	7400	5600	1800
1990	13 000	7500	5500
1991	18 000	9000	9000
1992	ok. 22 000	ok. 11 000	ok. 11 000

Źródło: Ocena sytuacji wymiany pozaszkolnej sporządzona na lata 1989-1992. Materiały przygotowawcze do pierwszego posiedzenia Rady Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania).

Należy w tym miejscu przypomnieć, iż doświadczenia zbliżania młodzieży z Polski i z Niemiec po trudnych latach wojennych podejmowane były jeszcze w okresie istnienia żelaznej kurtyny. W latach 60. projekty otwartej edukacji kulturowej i obywatelskiej zainicjowała Akcja Znak Pokuty (*Aktion der Sühnezeichen*), głównie w zakresie konfrontowania uczestników z miejscami pamięci o II wojnie światowej¹⁴. Wsparcie tej organizacji doprowadziło w 1987 r. do powstania w Oświęcimiu pierwszego w Polsce Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży. W 1984 r. powstało Niemiecko-Polskie Stowarzyszenie Wymiany Studenckiej (*Gemeinschaft zur Förderung von Studienaufenthalten polnischer Studierender in Deutschland*) jako prywatna inicjatywa umożliwiająca pobyty stypendialne polskiej młodzieży w RFN. W tym okresie funkcjonowały także polsko-niemieckie partnerstwa szkół, miast oraz organizacji polskich i (głównie) wschodniemieckich, które – mimo iż działały w ramach ówczesnych realiów politycznych – stanowiły okazję do bezpośredniego spotkania i rozmów młodzieży.

¹³ K. Peerenboom, *Interkulturelles Lernen in deutsch-polnischen Jugendbegegnungen*, s. 72-78.

¹⁴ W 2010 r. powstał film dokumentujący wydarzenia z 1965 r. pt. *Cicho pod prąd*. Zob. „Heimat. Mała ojczyzna” z 15.12.2010.

Nawiązane zostały również kontakty młodzieżowych organizacji z Polski i RFN, co doprowadziło do podpisania we wrześniu 1977 r. porozumienia o zasadach współpracy, w którym określono podstawy dialogu młodzieży z PRL i RFN¹⁵. Dyskusje ówczesnych członków organizacji polskich i niemieckich na temat formy i treści wspólnych spotkań przeniesione zostały w warunkach państw demokratycznych na forum Polsko-Niemieckiej Rady Młodzieży.

POLSKO-NIEMIECKA WSPÓLPRACA MŁODZIEŻY
– PIĘCDZIESIĄT TYSIĘCY PROJEKTÓW I DWA MILIONY UCZESTNIKÓW

Powołanie mocą Umowy o polsko-niemieckiej współpracy młodzieży z 17 czerwca 1991 r. odrębnej instytucji do spraw kontaktów młodzieży bez wątpienia nadało im nowego wymiaru. Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM) otrzymała możliwość nie tylko finansowego wspierania projektów, ale także merytorycznego angażowania się na rzecz ich jakości i kierunków rozwoju. Organizacja ustaliła minimum formy spotkania, jaka powinna zostać zachowana, by uczestnicy mieli okazję rzeczywiście poznać się i takie programy mogły liczyć na dotację. Miało to zminimalizować ryzyko wyjazdów o charakterze tylko turystycznym lub niedostatecznie uwzględniających podmiotowość samej młodzieży. PNWM angażuje się w kształcenie kadry pedagogicznej, inicjuje partnerstwa w regionach słabiej uczestniczących w wymianie, wydaje publikacje metodyczne, wspiera naukę języka polskiego i niemieckiego.

Założenia strukturalne organizacji PNWM przejęte zostały z zapisów umowy z 1989 r., która nadała jej charakter dwunarodowy nie tylko formalnie i prawnie, ale także w praktycznym działaniu. Rada Młodzieży zachowała swój status najwyższego organu nadzorczego nad PNWM i decydującego o jego kierunkach rozwoju. Stanowi ją dwóch równoprawnych przewodniczących, którymi są ministrowie odpowiedzialni za sprawy młodzieży i politykę młodzieżową w danym kraju lub ich zastępcy oraz dwunastu polskich i dwunastu niemieckich przedstawicieli organów państwowych, organizacji i instytucji polskich i niemieckich, w tym po sześciu przedstawicieli sfer pozarządowych. Na forum Rady ścierają się interesy polskie i niemieckie, a także poszczególnych podmiotów i osób w zakresie polityki wymiany młodzieży. Szczególnie okresy załamania w stosunkach politycznych między obydwojema krajami są dużym wyzwaniem dla Rady, która powinna nie dopuszczać, by przekładało się to na klimat jej obrad i realizację celów PNWM.

Zarządzanie organizacją przekazane zostało dwóm dyrektorom, z których jeden jest obywatelem Polski, a drugi Niemiec. Zamiast sekretariatów umową z 1991 r. powołano dwa biura (obsadzone polsko-niemiecką kadra) z siedzibami w Warszawie i Poczdamie. Ich kompetencje nie są podzielone „narodowo”, każde z biur rozpatruje wnioski partnerów z obu krajów¹⁶. Pracę biur wspierają grupy robocze utworzone do zajmowania się określonymi kwestiami wymiany (np. grupa ds.

¹⁵ J. Barcz, W. Więckowski, *Współpraca młodzieżowa PRL-RFN w latach 1974-1981. Wybór dokumentów*, t. I, Warszawa 1985.

¹⁶ Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Federalnej Niemiec o polsko-niemieckiej współpracy młodzieży z 17 czerwca 1991 r., *Dziennik Ustaw* 1994, nr 3, poz. 12.

pedagogiki spotkań, ds. wytycznych PNWM) z udziałem przedstawicieli polskich i niemieckich organizacji pracy z młodzieżą. Istotnym elementem są także jednostki centralne PNWM, za pośrednictwem których organizacja dokonuje wsparcia mniejszych podmiotów i które też, dzięki swojemu doświadczeniu i intensywnemu udziałowi w organizacji projektów, stanowią źródło informacji o stanie kontaktów młodzieży polskiej i niemieckiej.

Wzorem dla PNWM była analogiczna organizacja niemiecko-francuska powołana już w 1963 r. – Niemiecko-Francuska Współpraca Młodzieży (*Deutsch-Französisches Jugendwerk – DFJW*). Jednakże pomimo wielu dobrych praktyk, jakie przejęte zostały na grunt niemiecko-polski (np. tandemowe kursy językowe, wspieranie wymiany za pośrednictwem jednostek centralnych), zbyt wiele czynników różniło prace obu instytucji, by je bezpośrednio skopiować. Kontakty Polaków i Niemców w dużo większym stopniu zdeterminowane są przez wydarzenia wojenne, skutki zimnej wojny, wpływ propagandy politycznej i różnice w poziomie rozwoju gospodarczego, niż ma to miejsce w przypadku Niemców i Francuzów. Duże znaczenie ma wielkość i możliwości budżetów państwowych, będących głównym źródłem zaopatrywania organizacji w środki finansowe. Rząd polski stopniowo i na przestrzeni wielu lat osiągał poziom dotacji przewidzianej w traktacie założycielskim. Przykładowo w 1998 r. budżet *Jugendwerku* polsko-niemieckiego stanowiło 10,5 mln *DM* przekazanych przez rząd RP i RFN i 2,5 mln *DM* od Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej, natomiast *DFJW* już w 1963 r., a więc na samym początku swojej działalności, zarządzał 40 mln *DM*¹⁷. W 2009 r. dotacje rządowe stanowiły ponad dziewięć milionów euro dla PNWM oraz ponad dwadzieścia milionów euro dla organizacji niemiecko-francuskiej¹⁸, która dodatkowo otrzymała fundusze specjalne, m.in. na programy z krajami Europy Środkowo-Wschodniej, dzięki czemu rozwija się współpraca trójstronna. W statystykach *DFJW* wymiana niemiecko-francusko-polska stanowi ponad 25% trójnarodowych programów i ponad połowę z krajami Europy Środkowo-Wschodniej¹⁹.

Dzięki podobnym zasadom wspierania również poprzez PNWM możliwe jest dofinansowanie spotkań polsko-niemieckich z udziałem kraju trzeciego. Na początku lat 90. niemieckie organizacje stanowiły często pomost łączący Polskę z partnerami z Europy Zachodniej, głównie Francji, Danii, Hiszpanii i Włoch. Po kilku latach natomiast Polska przejęła rolę pośrednika między Niemcami a państwami Europy Wschodniej – Ukrainą, Białorusią i Litwą. Rozwój kontaktów trójstronnych spowodował, że stanowią one około 10% wspieranych przez PNWM przedsięwzięć²⁰. Innymi rodzajami programów są podróże studyjne i praktyki zawodowe. Najbardziej powszechne jednak projekty dofinansowywane przez PNWM to polsko-niemieckie spotkania młodzieży, podzielone na wymianę ogólną i szkolną. Zawsze PNWM zwraca uwagę na jakość podejmowanych działań – budowanie programów opartych na idei edukacji międzykulturowej, podmiotowości młodzieży

¹⁷ H. Edith, *Deutsche Zuschüsse zu knapp. Jugendaustausch mit Polen bedroht*, „Neue Presse” z 7.12.1998.

¹⁸ W porównaniu bezwzględnych kwot dotacji należy uwzględnić m.in. większą liczbę potencjalnych uczestników, do których kierowana jest oferta organizacji niemiecko-francuskiej oraz koszty realizacji programów w poszczególnych krajach.

¹⁹ *Sprawozdanie z działalności Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży w 2009 r.*, Warszawa lipiec 2010, s. 4; *Das DFJW im Jahr 2009. Tätigkeitsbericht*, Paryż-Berlin 2010, s. 43.

²⁰ *Sprawozdanie z działalności Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży w 2009 r.*..., s. 28.

TABELA 2

Wymiana młodzieży w latach 1993-2008

Rok	Liczba projektów		Uczestnicy			
	w Polsce	w Niemczech	polscy	niemieccy	z kraju trzeciego	razem
1993	654	992	22 500	23 900	0	46 400
1994	824	886	29 612	30 137	0	59 749
1995	799	949	37 309	35 428	0	72 737
1996	1 143	1 300	45 929	43 939	0	89 868
1997	1 163	1 396	53 131	49 359	0	102 490
1998	1 419	1 555	62 843	61 279	864	124 986
1999	1 397	1 571	62 467	61 201	1 584	125 252
2000	1 530	1 756	66 488	67 165	3 773	137 426
2001	1 663	1 678	66 804	66 875	3 639	137 318
2002	1 659	1 731	65 113	66 710	3 559	135 382
2003	1 768	1 830	69 323	69 588	3 598	142 509
2004	1 860	1 911	72 129	72 276	3 696	148 101
2005	2 051	2 160	80 346	80 864	4 140	165 350
2006	1 852	1 858	70 468	71 934	3 576	145 978
2007	1 769	1 794	68 298	69 346	3 763	141 407
2008	1 749	1 823	65 159	66 208	3 691	135 058
razem	23 300	25 190	937 919	936 209	35 883	1 910 011

Źródło: Sprawozdania z działalności polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży w 2008 r., Warszawa, lipiec 2009 r.

i rzeczywistym partnerstwie polsko-niemieckim. Jakość dofinansowywanych projektów zaczyna nabierać coraz większego znaczenia, o czym świadczy chociażby uruchomiony duży program PNWM w zakresie ewaluacji spotkań polsko-niemieckich. Wypracowana przez ekspertów i proponowana podmiotom formuła badania efektów wymiany i jej wpływu na uczestników pozwala na ujednoczenie i standaryzację działań ewaluacyjnych w projektach *Jugendwerku* oraz jest narzędziem, dzięki któremu bezpośredni organizatorzy mogą ocenić wyniki swojej pracy. Ocena wartości stanowi konieczny element projektu²¹.

Ze wsparcia PNWM w swej pracy korzysta większość instytucji odpowiedzialnych za realizację spotkań młodych ludzi z obu krajów. Po dwóch dziesięcioleciach istnienia organizacja liczy prawie dwa miliony uczestników. Powstało pięćdziesiąt tysięcy programów.

²¹ http://www.pnwm.org/c71,ewaluacja_projektow.html

PODMIOTY POLSKO-NIEMIECKIEJ WYMIANY MŁODZIEŻY

Dwie dekady bliższych kontaktów polsko-niemieckich przyniosły dynamiczny rozwój spotkań młodzieżowych. Szczególnie po polskiej stronie powstało wiele nowych podmiotów. W Niemczech, gdzie funkcjonowała już sieć organizacji młodzieżowych, pozyskanie za wschodnią granicą stałych partnerów oraz dostępność środków PNWM spowodowało włączenie współpracy z Polską do programów edukacyjnych. Intensywnie w wymianę młodzieży zaangażowały się szkoły. Także samorząd lokalny uruchomił ze swoich zasobów środki na ten cel. Wiele inicjatyw zrealizowanych zostało dzięki pracy osób prywatnych, ze względów osobistych chcących wesprzeć proces porozumienia polsko-niemieckiego.

Większość instytucji, które przed laty podjęły zadanie organizacji wymiany młodzieży funkcjonuje do dzisiaj, chociaż zmienia się forma i profil ich aktywności. Partnerstwa szkół polskich i niemieckich mają czasem dłuższą tradycję niż relacje polsko-niemieckie w warunkach państw demokratycznych. Dwadzieścia lat temu, kiedy PNWM rozpoczęła swoją działalność, nastąpił ich intensywny rozwój. W 1990 r. istniało około stu polsko-niemieckich partnerstw szkół, a w 2003 r. w bazie organizacji zarejestrowanych było już prawie osiemset stałych kontaktów²². Po polskiej stronie silnym impulsem do ich inicjowania był i nadal jest fakt, iż język niemiecki należy w Polsce do jednego z najczęściej nauczanych języków obcych. Wymiana stanowi praktyczne uzupełnienie tej nauki i motywację do doskonalenia umiejętności. W wymianie głównie uczestniczą szkoły średnie. Polskim szkołom podstawowym na drodze stała reforma oświaty, z powodu której trudno jest im znaleźć w Niemczech swojego odpowiednika, czyli placówki kształcące dzieci i młodzież do 12-13 r. życia. Szkoły zawodowe muszą się natomiast mierzyć z różnicami w systemie kształcenia w obu krajach, a w szczególności ze złożonym niemieckim systemem dualnym. Po zachodniej stronie granicy nauka języka polskiego nie jest istotną przyczyną podejmowania współpracy ze wschodnimi sąsiadami. Rolę odgrywają często osobiste motywacje nauczycieli, wcześniej nawiązane partnerstwa miast czy też odpowiedź na zaproszenie wystosowane przez stronę polską. Po wejściu Polski do Unii Europejskiej stała się ona również krajem ciekawym ze względu na dokonujące się tu przemiany społeczno-gospodarcze.

Szeroką współpracę, zainicjowaną wiele lat temu, realizują Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Jeleniej Górze i Gimnazjum w Alfeld. Pierwsze kontakty miały miejsce jesienią 1987 r. Młodzież niemiecka przyjechała do Jeleniej Góry jako laureaci konkursu „Co wiem na temat moich wschodnich sąsiadów” zorganizowanego przez Gimnazjum w Daun. Dla gospodarzy było to wielkim wydarzeniem, gdyż wówczas granica na Odrze była szczelnie zamknięta i podobne wizyty należały do rzadkości. Podjęto jednak przy tej okazji rozmowy na temat nawiązania kontaktów. W 1993 r. przybyła do Jeleniej Góry delegacja młodzieży i nauczycieli z Alfeld. Nie była to przypadkowa wizyta, bowiem oba miasta łączy przeszłość historyczna – w Alfeld osiedliło się wielu dawnych mieszkańców Jeleniej Góry, wysiedlonych po 1945 r. Urodził się tu także dr Horst Berndt, uczeń Jeleniogórskiej szkoły w latach 1942-1945, który w 1993 r. piastował stanowisko dyrektora Gimnazjum w Alfeld. Mimo trudnych przeżyć z przeszłości postanowił wrócić do miejsca swego dzieciństwa i zainicjować nowe kontakty w obu miastach poprzez wymianę młodzieży. Z polskiej strony współpraca podjęta została bardzo

²² P. Łysakowski, *Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży...*, s. 107.

chętnie, między innymi ze względu na to, iż nauczonymi w szkole językami obcymi były głównie angielski i niemiecki (w 1993 r. ponad 80% uczniów jeleniogórskiej szkoły uczyło się języka niemieckiego jako obcego) i nauczyciele zdawali sobie sprawę z korzyści, jakie niesie bezpośredni i regularny kontakt obu placówek. Dla Gimnazjum w Alfeld było to kolejne partnerstwo zawiązane w Europie Wschodniej po wymianie praktykowanej z Rosją. Te działania miały włączyć się w „pilną konieczność porozumienia i pogłębienia kontaktów” z tą częścią kontynentu oraz nadrobić zaległości w wiedzy o historii i kulturze wschodniego sąsiada²³.

Wspólny projekt miał miejsce już we wrześniu 1993 r. w Jeleniej Górze. Młodzież przyjeżdżająca zakwaterowana była w polskich rodzinach. Z pierwszego pobytu młodzi Niemcy zabrali piękne widoki Sudetów i rynku wrocławskiego, miłe doświadczenia polskiej gościnności i otwartości oraz zdziwienie stopniem rozwoju cywilizacyjnego Polski²⁴. Wypracowana została praktyka, iż spotkania odbywają się w ciągu roku szkolnego dwa razy (w miesiącach jesiennych i wiosennych, co współgra z kalendarzem zajęć szkolnych) – w Polsce i w Niemczech. Zasadą jest, iż jako projekt traktowane są oba pobyty, czyli uczestniczą w nich ci sami uczniowie, by mogli doświadczyć roli gości i gospodarzy. Po reformie oświaty w Polsce i wprowadzeniu poziomu gimnazjum szkoły ustaliły, iż w wymianie będą brać udział uczniowie ostatnich klas polskiego gimnazjum i klas niemieckiego gimnazjum odpowiadający im wiekiem. Program wymiany jest zawsze wcześniej ustalany przez jej koordynatorów. Dbają oni o to, by spotkania miały różnorodną formę: quizy, zabawy, konkursy o tematyce regionalnej, praca w grupach i indywidualna, wycieczki, koncerty, filmy, reportaże, prezentacje. Co roku młodzież zajmuje się inną tematyką (stolice świata; piosenki różnych pokoleń; życie ludzi w wiekach średnich; wielcy twórcy kultury; inscenizacja teatralno-historyczna w Alfeld; parki i ogrody zamków Dolnego Śląska)²⁵. Przy jej doborze uwzględniane są ważne daty, rocznice oraz aktualne zagadnienia interesujące dla obu stron. W 1998 r. w wymianie zastosowano eksperyment – w polsko-niemieckim spotkaniu uczestniczyła młodzież, która w obu szkołach uczy się języka rosyjskiego i był on oficjalnym językiem projektu. Odzew wśród młodzieży był duży. Obie strony czuły się równoprawne – dla wszystkich językiem komunikacji był język obcy. Nietypowo, nie był to język angielski. Działania miały szeroki wymiar – uczestniczyło w nich 41 uczniów polskich i tyle samo uczniów niemieckich²⁶.

Szczegółne miejsce w wymianie zajmują domy spotkań. Chociaż każdy z nich ma inny profil i historię powstania, bazują one na tej samej koncepcji – wspólnym pobycie uczestników w ośrodku i realizacji programu pedagogicznego. W Polsce działa kilka takich placówek i niemal wszystkie mają swoje korzenie w pol-

²³ *Gymnasium Alfeld organisiert Schüleraustausch mit Polen*, „Alfelder Zeitung” z 16.10.1993; *ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Sprawozdanie z wymiany młodzieży Alfeld-Jelenia Góra w terminie 15.09.2001-23.09.2001*, maszynopis powielany, Jelenia Góra 25.09.2001; *Exkursion am 12. Juni 2002. Deutsch-Polnischer Schüleraustausch des Gymnasiums Alfeld*, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania); *Schüler aus Polen*, „Alfelder Zeitung” z 5.05.1995; *Tradition: auch Schuler pflegen Kontakt mit Hirschberg*, „Alfelder Zeitung” z 09.06.1999.

²⁶ *Międzynarodowa wymiana młodzieży Jelenia Góra – Alfeld. 15 lat*, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania); wywiad z Ewą Zdzienicką, nauczycielką języka niemieckiego w Zespole Szkół Ogólnokształcących nr 1 i koordynatorką projektów, przeprowadzony dnia 05.08.2008 r.

sko-niemieckiej wymianie młodzieży. Jako pierwszy powstał Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu. Program pedagogiczny tego szczególnego miejsca pamięci jest tak opracowany, by wizyta grup młodzieżowych nie była tylko spotkaniem z historią, ale dawała możliwość głębokiej, wielowymiarowej refleksji, a przede wszystkim nie pozostawała bez wpływu na przyszłość. Powstanie domu wypłynęło z inicjatywy Akcji Znaku Pokuty/ Służby dla Pokoju – AZP/SP (*Aktion Sühnezeichen/Friedensdienste*), która zaangażowała się także w zebranie środków na ten cel. Mimo kontrowersji i wątpliwości, jakie budziły lokalizacja, koncepcja architektoniczna obiektu, zakres prowadzonej działalności czy też instytucjonalny partner AZP/SP po stronie polskiej, w maju 1986 r. rozpoczęto budowę ośrodka. Uroczyste otwarcie MDSM-u nastąpiło 7 grudnia 1986 r. Niezwykle pomocne było wsparcie i akceptacja byłych więźniów hitlerowskich obozów koncentracyjnych nie tylko Auschwitz, ale też Dachau, Stutthof, Buchenwald²⁷. Praca pedagogiczna Domu opiera się na kilku założeniach: Auschwitz był zbyt bolesną lekcją dla człowieka i ludzkości, by można ją zapomnieć; z historii można się uczyć i wyciągać wnioski na przyszłość; niewiedza i nieznamość siebie nawzajem są podstawą lęków, uprzedzeń i wrogości pomiędzy ludźmi. Obok wymiany młodzieżowej ośrodek realizuje seminaria warsztatowe i tematyczne oraz seminaria kształceniowe dla nauczycieli i multiplikatorów. W ostatnich latach część działań poświęcona jest pogłębianiu współpracy z partnerami z Europy Wschodniej. Podejmowane są również projekty trójstronne ze stroną izraelską. Ważnym punktem w programie MDSM-u są podróże studyjne grup niemieckich do miejsca pamięci Auschwitz-Birkenau. Realizowana jest także idea wolontariatu²⁸. MDSM nie ogranicza się do wypracowanych przez lata form pracy i podejmuje coraz to nowe wyzwania. Przykładem połączenia edukacji historycznej, obywatelskiej, międzykulturowej i zawodowej był projekt „Pielęgniarstwo w okresie narodowego socjalizmu i dziś” zrealizowany z polskimi i niemieckimi studentami pielęgniarstwa. Na przykładzie postaw i zachowań niemieckiej służby pielęgniarstwa w państwie nazistowskim oraz roli tych służb w obozie Auschwitz-Birkenau uczestnicy projektu zastanawiali się nad „uwikłaniem własnej grupy zawodowej w machine zagłady narodowego socjalizmu oraz nad osobistą odpowiedzialnością w zawodzie pielęgniarstwa i ich rolą w dzisiejszym społeczeństwie”²⁹.

Powstały w 1993 r. Dom Spotkań im. Angelusa Silesiusa (DAS) we Wrocławiu realizuje w polsko-niemieckiej wymianie młodzieży wartości Kościoła katolickiego. Jego założyciele i prowadzący – księża jezuita – oparli się w swojej koncepcji na doświadczeniach niemieckich organizacji młodzieżowych oraz dokumentach źródłowych katolickiej nauki społecznej. Placówka miała być katolicka, ale nowoczesna i barwna. Dom wpisuje się w społeczną działalność Kościoła katolickiego, którą interpretuje jako „otwarte, nowoczesne i profesjonalne zaangażowanie

²⁷ Ch. Heubner, *Zur Arbeit der Internationalen Jugendbegegnungsstätte Auschwitz*, maszynopis powielany, Berlin 08.12.1987; J. August, *Auschwitz verändert den Menschen*, „Dachauer Hefte” nr 6, 1987.

²⁸ <http://www.mdsm.pl/index.php?language=PL&id=186>; *10 lat Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu*, „Bez Granic” nr 4/1996.

²⁹ E. Pasternak, *Pedagogika spotkania polsko-niemieckiego w Oświęcimiu na przykładzie projektu dla studentów pielęgniarstwa z Polski i Niemiec pt. „Pielęgniarstwo w okresie narodowego socjalizmu i dziś”*, praca dyplomowa napisana na Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, maszynopis powielany, Oświęcim 2002, s. 17.

w edukację młodego pokolenia ku wartościom kultury, religii i demokracji”³⁰. Praca według tych założeń ma być dla młodzieży z różnych krajów i kultur okazją do spotkania i bliższego poznania się w duchu tolerancji i wzajemnego poszanowania oraz wychowania w duchu wartości chrześcijańskich i humanistycznych ideałów. Cele te Dom realizuje głównie poprzez międzynarodowe spotkania młodzieży, warsztaty edukacyjne, projekty dla uczniów, seminaria³¹. Od 1994 r. DAS jest jednostką organizacyjną PNWM. Pierwszymi niemieckimi partnerami projektów były Inicjatywa „Chrześcijaństwo dla Europy” w Dreźnie oraz Stowarzyszenie Chrześcijańskich Dzieł Wychowania. Silnym akcentem pracy Domu jest wspieranie wolontariatu europejskiego. Pierwsi *Freiwillige* DAS-u przyjechali z Niemiec, obecnie rekrutuje się ich i wysyła we współpracy z podmiotami z wielu innych krajów. W strukturze ośrodka pojawiły się działy opierające swą pracę na programach ogólnoeuropejskich. Inicjowane są przedsięwzięcia z partnerami z Kaukazu i Azji Centralnej. Po uruchomieniu w 1999 r. środków dla Polski w ramach europejskiego programu Młodzież DAS stał się dla niego Ośrodkiem Regionalnym na Dolny Śląsk. Współpraca polsko-niemiecka nadal stanowi silny filar działań placówki. Rocznie odbywa się tu około dziesięciu spotkań, organizowane są też rewizyty w Niemczech. Główną grupę docelową stanowi młodzież studencka i ze szkół średnich (13-25 lat). Dom posiada wiele niemieckich instytucji współpracujących. Należą do nich podmioty katolickie, ale również inne, których filozofia pracy pedagogicznej i nauczanych treści zbieżna jest z założeniami placówki. Przez kilkanaście lat pewne partnerstwa wygasły, niektóre znajdują się „w uśpieniu”, pojawiły się nowe. Do szczególnie dobrze funkcjonujących należy wspólna praca z *Heinrich Pesch Haus* w Ludwigshafen. Wspólne projekty realizowane były m.in. z *Thomas von Aquin Studentengemeinde*, *Kultur Riesa e.V.*, *Ausbildungswerk Kreuzberg*, *Padagogisches Institut Lehrer- und Schüleraustausch*, *Evangelische Jugend*, *Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V.*, *Deutsch-Polnische Jugendakademie e.V.*³² W 2004 r. Dom otrzymał nagrodę Polsko-Niemieckiej Rady Młodzieży w ramach konkursu Polska i Niemcy wspólnie w Europie za projekt zrealizowany wspólnie z *Hegau Boden-See-Seminar* z Konstancji.

Również katolicka placówka, tym razem po stronie niemieckiej – *Haus am Maiberg* w Heppenheim, włączyła się do współpracy regionalnej Wielkopolski z Hesją. Jest to dom powołany w 1955 r. decyzją diecezji w Moguncji, której przyświecała idea pracy pedagogicznej dla rozwoju kształcenia obywatelskiego wśród dorosłych i młodzieży wobec zmian społeczno-politycznych. W latach 70. Dom udostępniany był grupom diecezjalnym, ale też i innym chcącym skorzystać z zaplecza seminaryjnego. Odbywały się tu konferencje biskupów, kursy dla nauczycieli, szkolenia dla kobiet, praktyczne zajęcia nauki zawodu, zastępcza służba wojskowa, latem organizowano wypoczynek dla seniorów z elementami „nauki przez całe życie”³³. W 1993 r. opracowane zostało obecne logo Domu i motto pracy – *Offen für Dialog* (Otwarci na dialog). Instytucja pozyskała nowych

³⁰ <http://www.silesius.org.pl/plik,185,misja.htm>

³¹ *Statut Domu Spotkań im. Angelusa Silesiusa*, <http://www.silesius.org.pl/plik,186,statut.html>.

³² Wywiad z Joanną Marzec, koordynatorką programów polsko-niemieckich w DAS, przeprowadzony dnia 11.08.2008 r.

³³ B. Balke, *Wissen und Werte vermitteln. Katholische Bildungsarbeit im Aufbruch*, w: *Jubiläumsbroschüre. Haus am Maiberg 1955-2005*; „Glaube und Leben” z 26.02.1956.

partnerów i środki na modernizację. Wraz z ponownym otwarciem Dom otrzymał nazwę *Akademie für politische und soziale Bildung der Diözese Mainz* (Akademia kształcenia obywatelskiego i społecznego Diecezji Moguncja). Obecnie oferuje program edukacyjny, który realizuje z partnerami w kraju i za granicą. Większość działań ma otwarty charakter i wziąć w nich udział mogą wszyscy zainteresowani. Praca opiera się na tradycji chrześcijańskiej etyki społecznej, katolickiej działalności akademickiej i doświadczeniach niemieckiej pozaszkolnej edukacji obywatelskiej młodzieży i dorosłych formowanej w Niemczech po 1945 r. Szczególnie znaczenie w ofercie programowej mają zagadnienia stosunków pracy na poziomie narodowym, europejskim i światowym, które to wiążą się ze wszystkimi innymi dziedzinami życia³⁴. Tak jak i inne niemieckie placówki współuczestniczące w realizacji zadań edukacyjnych państwa, *Haus am Maiberg* otrzymuje wsparcie ze środków publicznych na poziomie lokalnym, landowym i centralnym oraz korzysta z programów europejskich. Rozpoczęciu intensywnej współpracy regionalnej sprzyjał zainicjowany w 2003 r. przez heskie Ministerstwo ds. Społecznych projekt *EXPAND* („rozszerzać swoje horyzonty”), którego celem było ożywienie wymiany młodzieżowej między Hesją i jej regionami partnerskimi, do których należy m.in. Wielkopolska. Projekt realizowany był przez dwa lata i obok spotkań dwu- i wielonarodowych młodych ludzi jego częścią była wymiana doświadczeń multiplikatorów organizacji pozarządowych i rozwijanie planów dalszych działań³⁵. W Wielkopolsce odbyło się jedno z pierwszych spotkań projektu – warsztaty dziennikarskie. Uczniowie polscy i niemieccy podczas tygodniowych zajęć opracowywali polsko-niemiecką gazetkę i poznawali tajniki pracy dziennikarskiej. Kolejnym krokiem było włączenie studentów z obu regionów do projektu zakładającego przygotowanie audycji radiowych na temat rozszerzenia Unii Europejskiej. Działania, obok środków projektu *EXPAND*, finansowane były dodatkowo przez Polsko-Niemiecką Współpracę Młodzieży i stanowiły część dużego przedsięwzięcia tej instytucji realizowanego pod nazwą Europejska Wiosna, obejmującego spotkania propagujące wśród młodzieży ideę integracji europejskiej. Z polskiej strony przedsięwzięcie wsparł także Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, udostępniając sale komputerowe do montażu materiału dźwiękowego³⁶. Wiosną 2004 r. młodzież z Wielkopolski i pozostałych partnerskich regionów wzięła udział w obchodach Dni Hesji, których częścią było międzynarodowe spotkanie młodzieży w Heppenheim. Uczestnicy przy tej okazji zaprezentowali swoje regiony i kulturę oraz wzięli udział w warsztatach integracyjnych. Zajęcia zorganizowane przez *Haus am Maiberg* dotyczyły także tematów politycznych i historycznych, do których młodzież przygotowywała się w swoich krajach³⁷.

³⁴ *Aufgabenbeschreibung 2001*, <http://www.haus-am-maiberg.de/>.

³⁵ Ch. Schmitt, *Nachhaltige internationale Netzwerke. Haus am Maiberg startet neue Projekte*, w: *Jubiläumsbroschüre...*

³⁶ *Bericht von dem deutsch-polnischen Radiowerkstatt. 29.02-09.03.2004 Heppenheim. Sprawozdanie z polsko-niemieckich warsztatów radiowych dla studentów. Mikuszewo-Poznań 23-30.08.2004*, dokumentacja projektowa Haus am Maiberg i MDSM Mikuszewo, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania); materiały zebrane podczas realizacji projektu; wywiady z uczestnikami.

³⁷ *Bericht von dem deutsch-polnischen Radiowerkstatt. 29.02-09.03.2004 Heppenheim. Sprawozdanie z polsko-niemieckich warsztatów radiowych dla studentów. Mikuszewo-Poznań 23-30.08.2004*, dokumentacja projektowa Haus am Maiberg i MDSM Mikuszewo, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania); materiały zebrane podczas realizacji projektu; wywiady z uczestnikami.

Część projektów *Haus am Maiberg* realizowana była we współpracy z Międzynarodowym Domem Spotkań Młodzieży w Mikuszewie koło Poznania, który powstał w 1997 r. w wyniku spotkań młodych członków polskich i niemieckich związków zawodowych. Powołane do życia dwa stowarzyszenia (polskie i niemieckie) otrzymały zadanie prowadzenia dwunarodowej placówki realizującej założenia nowoczesnej edukacji międzykulturowej. Dziś w dziewiętnastowiecznym pałacu w niewielkiej wsi funkcjonuje ośrodek będący jednostką centralną PNWM, z ponad trzydziestoma miejscami noclegowymi i zapleczem seminaryjnym, realizujący rocznie kilkanaście projektów młodzieżowych. Jego specyfika polega na dwunarodowym charakterze, co odzwierciedla także skład gremiów Domu. Z racji lokalizacji istotna jest rola MDSM Mikuszewo w promowaniu idei porozumienia polsko-niemieckiego na obszarach wiejskich, rzadziej uczestniczących w tego typu projektach.

Polsko-niemieckie kontakty młodzieżowe wspierane są przez wiele programów fundacyjnych. Można tu przywołać fundacje: Roberta Boscha, Stefana Batorego, Konrada Adenauera, Roberta Schumana, Róży Luxemburg, Friedricha Eberta, Friedricha Naumanna, Heinricha Bölla, Hansa Böcklera. Zakres tematyczny współfinansowanych projektów zgodny jest z linią programową fundatora. W 1991 r. powołana została Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, która działa na rzecz różnorodnych inicjatyw zbliżających Polaków i Niemców. Analiza realizacji celów statutowych z 2001 r. wskazuje, że na wymianę młodzieży, budowę schronisk młodzieżowych oraz miejsc spotkań Fundacja przekazała ponad 3 mln złotych (wspierając 41 projektów), co stanowiło ponad 9% całkowitej sumy dotacji na ten rok. W 2002 r. ta sama pozycja programowa otrzymała o ponad milion złotych mniej, jednak wobec ogólnie mniejszego budżetu kwota ta stanowiła w nim ponad 14% i wsparto nią 67 projektów. W 2003 r. dla 79 „polsko-niemieckich przedsięwzięć mających charakter spotkań” Fundacja przyznała ponad 19% swojego rocznego budżetu (ok. 1,6 mln złotych)³⁸. Podobny charakter działania ma mniej znana *Deutsche Bundesstiftung Umwelt – DBU* (Niemiecka Fundacja Federalna Środowisko). Z jej środków sfinansowany został między innymi dwuletni projekt *Jugend und Umwelt. Grenzüberschreitende Kooperationen* (Młodzież i środowisko. Ponadgraniczne kooperacje), którego idea była zainteresowanie młodzieży tematyką ochrony środowiska. W projekcie wzięło udział 3,5 tys. uczniów z 25 szkół niemieckich, 15 polskich i 10 czeskich. *DBU* uczestniczyła ponadto w tworzeniu Międzynarodowego Ośrodka Działań Niekonwencjonalnych/ Stacji Edukacji Ekologicznej w Świeradowie Zdroju. Kwotą ponad 192 tys. *DM* Fundacja wsparła budowę modelowego centrum realizacji projektów dla dzieci, młodzieży i nauczycieli – pierwszej tego typu placówki po stronie polskiej na terenie Euroregionu Nysa. Dzięki wsparciu *DBU* powstało również Centrum Kształcenia Ekologicznego w Bielawie. Projekt stał się okazją do wspólnej pracy i nauki młodzieży z tego miasta i partnerskiego Linden³⁹.

Coraz większego znaczenia w wymianie młodzieży nabiera edukacja zawodowa. Wspólne uczestnictwo w otwartym rynku europejskim i konieczność mobilności sprzyjają projektom łączącym kształcenie międzykulturowe z wymianą do-

³⁸ <http://www.fwpm.org.pl>

³⁹ *Projektenblatt der Deutschen Bundesstiftung Umwelt*, http://www.dbu.de/projekt_09042/_db-1036.html; <http://www.bielawa.pl/tm/oww/>; wywiad z Wiesławą Dyki, rzeczniczką *DBU* w Polsce, przeprowadzony dnia 09.12.2008 r.

świadczeń zawodowych. Tego typu projekty popularne są w polsko-niemieckim obszarze przygranicznym. Najczęściej stosowaną formą są praktyki i staże. Wiele projektów kierowanych jest do grup zawodowych, które podczas spotkania z młodzieżą z innego kraju porównują metody pracy i zakres opanowanych umiejętności, jak też wymieniają doświadczenia z nauki i możliwości podjęcia zatrudnienia. Popularną metodą jest wspólna realizacja wcześniej przygotowanego zadania, jak np. zredagowanie książki kucharskiej czy wykonanie tablicy edukacyjnej. Inną formą może być praca przy odnawianiu lub budowie obiektów, służących lokalnej społeczności (np. place zabaw). Jedną z organizacji zajmujących się tematyką zawodową jest *Arbeit und Leben*, która powołana została w Niemczech dla nieformalnej edukacji młodzieży i dorosłych. Prowadzona jest przez *Deutscher Gewerkschaftsbund* (organizację dachową niemieckich związków zawodowych) oraz *Volkshochschulen* (ludowe szkoły wyższe). *Arbeit und Leben* posiada około czterysta jednostek w całym kraju, a jej struktura opiera się na regionalnych centralach i okręgowych przedstawicielstwach, które we własnym zakresie rozwijają kontakty międzynarodowe, w tym także z Polską⁴⁰. Przykładem może być oddział w Magdeburgu, który zrealizował kilka projektów m.in. z Centrum Kształcenia Ustawicznego w Słupsku. Nawiązanie współpracy zainicjowała strona niemiecka. W 2000 r. miało miejsce spotkanie koordynatorów wymiany i ustalenie jej tematyki, która miała koncentrować się na informowaniu młodzieży o systemach edukacyjnych i sytuacji na rynku pracy w obu krajach, wspólnych zajęciach praktycznych, edukacji międzykulturowej i animacji językowej. Realizacja spotkań w 2003 r. spowodowała ponadto, że jednym z głównych tematów było bliskie wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i nowe perspektywy dla młodych ludzi w Polsce i w Niemczech. Uczestnikami z niemieckiej strony była młodzież zdobywająca zasadnicze kwalifikacje w *Aus- und Weiterbildungszentrum Gardel-egen* w zawodach kucharz, pomoc restauracyjna i sprzedawca. Polscy uczestnicy byli uczniami w zakresie hotelarstwa i gastronomii. Stąd część praktyczna wymiany polegała na przygotowywaniu potraw kuchni polskiej i niemieckiej, poznawaniu świątecznych przygotowań kulinarnych i sposobów dekoracji stołu, zwiedzaniu obiektów turystycznych i gastronomicznych⁴¹. Spotkania o podobnym charakterze magdeburgski oddział *Arbeit und Leben* organizował ze słupską placówką także dla innych grup zawodowych młodzieży, jak też we współpracy z Centrum Kształcenia Ustawicznego w Rawie Mazowieckiej.

Inna niemiecka organizacja – *Qualifizierungsförderwerk Chemie (QFC) GmbH*, która utworzona została w 1994 r. na potrzeby szkoleniowe branżowych związków zawodowych i realizuje także działania związane z rynkiem pracy, jest przykładem wspierania polsko-niemieckiej wymiany młodzieży z funduszy europejskich. Doświadczenie na tym polu *QFC* zbierało podczas projektów aktywizacji i kwalifikacji pracowników zagrożonych utratą zatrudnienia w wyniku restrukturyzacji branży chemicznej w środkowo-wschodnich Niemczech. W 2000 r. instytucja dołączyła do kluczowych obszarów swojej działalności kompetencje międzykulturowe i szeroko rozwinęła współpracę europejską. Polska należy do krajów, z którymi

⁴⁰ *Jugendprogramm 2004. Seminare und Projekte*, broszura Arbeit und Leben (brak daty i miejsca wydania).

⁴¹ *Bericht über die deutsch-polnische Jugendbegegnung vom 01.06. – 08.06.03 in Słupsk /Polen*, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania); *Bericht über die deutsch-polnische Jugendbegegnung vom 27.09. – 04.10.03 in Gardelengen*, maszynopis powielany (brak daty i miejsca wydania).

nawiązane zostały jedne z pierwszych kontaktów. Od ponad dziesięciu lat *QFC* inicjuje spotkania młodzieży ze szkół średnich i zawodowych, seminaria dla nauczycieli, praktyki zawodowe, korzystając m.in. z takich programów europejskich jak *Comenius* czy *Leonardo da Vinci*. Organizacja opracowuje także własne pomysły na edukację kulturową i zawodową. Ciekawym przykładem jest *ELEISA – Europäisches Lernen in Sachsen Anhalt*, projekt, który realizowany był w latach 2005-2008 ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Działania obejmowały tygodniową podróż studyjną po Polsce, która dla młodzieży niemieckiej stanowiła zarazem formę przygotowania kulturowego i językowego, a następnie – w Polsce i w Niemczech – dwutygodniowe warsztaty z polskimi uczniami, podczas których obie grupy wspólnie realizowały część szkolnego programu nauczania. W ostatniej fazie projektu wybrani uczniowie niemieccy mogli odbyć miesięczną praktykę zawodową w polskich przedsiębiorstwach. Wyniki ewaluacji pokazały, że większość uczestników nie tylko przełamała bariery i uprzedzenia kulturowo-językowe, ale zdecydowałyby się na dłuższy samodzielny pobyt w sąsiednim kraju⁴². Dobre doświadczenia tego projektu spowodowały, że *QFC* wykorzystano nawiązane w Polsce kontakty i realizuje kilka podobnych działań. Innowacyjnym programem jest *MIRIAM*, w którym młodzi bezrobotni Niemcy odbywają miesięczne praktyki w Polsce i we Francji, podczas których nabywają kompetencje ułatwiające im aktywizację zawodową i społeczną integrację. Z inicjatywy *QFC* w 2007 r. powołana została we Wrocławiu Fundacja Kształcenia Zawodowego i Międzykulturowego „Faveo”. Pełni ona rolę partnera *QFC*, a także podejmuje własne polsko-niemieckie projekty na rzecz młodzieży, które realizowane są m.in. z europejskich funduszy edukacyjnych dysponowanych w Polsce.

W niezwykle różnorodnej formie podejmowana jest współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi, które w Niemczech mają swoją długą tradycję, a w Polsce rozkwitły w warunkach państwa demokratycznego. Przykład projektów *Diakonisches Werk e.V.* z Recklinghausen i Stowarzyszenia „Pryzmat” z Suwałk pokazuje, że nawet setki kilometrów odległości i niesprzyjające warunki organizacyjne nie są przeszkodą, jeżeli po obu stronach istnieje wola współpracy. Regiony polskie i niemieckie nie uczestniczą w wymianie młodzieży w równym stopniu, a szczególnie słabo reprezentowana jest w niej właśnie wschodnia Polska. Istotnym czynnikiem zniechęcającym Niemców do przyjazdu w tak odległe rejony jest długa i wyczerpująca podróż ze względu na słabą sieć komunikacyjną oraz wysokie koszty, mimo iż Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży dofinansowuje takie przejazdy w nieco większym stopniu. Stąd warto wspomnieć o współpracy stowarzyszenia z Suwałk z organizacją z Recklinghausen – miasta leżącego w pobliżu granicy niemiecko-francuskiej.

Centrum Aktywności Społecznej (CAS) „Pryzmat” powołane zostało, by promować ideę społeczeństwa obywatelskiego. Projektami stowarzyszenia są m.in. Biuro Poradnictwa Obywatelskiego i Młodzieżowa Grupa Ratownicza. Organizacja, poza wymianą polsko-niemiecką, aktywnie uczestniczyła również w wielostronnych międzynarodowych projektach dla młodzieży z państw zarówno Europy Zachodniej, jak i z Litwy, Białorusi i Ukrainy. *Diakonisches Werk* jest stowarzyszeniem działającym przy niemieckim Kościele ewangelickim, powołanym dla wsparcia potrzebujących grup społecznych. Pomoc realizowana jest w formie

⁴² Wyniki konferencji kończącej projekt *Europaisches Lernen in Sachsen Anhalt* zrealizowanej 21.02.2008 r. w Halle.

poradnictwa i doradztwa, opieki pielęgniarstwa, wyjazdów integracyjno-wychowawczych, itp. Dla młodszych dzieci z rodzin dysfunkcyjnych prowadzone są ośrodki opiekuńczo-wychowawcze⁴³. W wymianę ze stowarzyszeniem z Suwałk zaangażował się okręg *Diakonisches Werk* w Recklinghausen, którego pracownicy zachęcili do wyjazdu do Polski swoich najmłodszych podopiecznych. Udział w spotkaniach jest jedną z form organizacji ferii letnich i jednocześnie posiada funkcję socjalizacji podopiecznych, przystosowywania ich do życia w grupie, naukę samodzielności i odpowiedzialności, pozbywania się stereotypów i uprzedzeń, zachęca też do nauki języków obcych i przełamywania barier kulturowych. Współpraca obu organizacji zainicjowana została w 2002 r. poprzez kontakt z innymi instytucjami aktywnymi we współpracy polsko-niemieckiej. Pedagodzy *Diakonisches Werk* z Recklinghausen posiadali już wieloletnie doświadczenie w tego typu projektach, natomiast dla Stowarzyszenia „Pryzmat” był to pierwszy krok w działaniach z partnerem zza zachodniej granicy, stąd inicjujące spotkanie odbyło w Niemczech. Prowadzący Niemcy przejęli rolę organizacyjną oraz inicjatywę w pozyskiwaniu dofinansowania z Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży. „Pryzmat” w swojej działalności stara się propagować ideę wolontariatu i właśnie z grupy młodych ludzi współpracujących w ten sposób ze stowarzyszeniem rekrutowani byli w pierwszej kolejności uczestnicy wymiany. Pozytywną stroną takiego rozwiązania było to, iż prowadzący z polskiej i niemieckiej strony znali osoby biorące udział w spotkaniach, co ułatwiało sprawowanie nad nimi opieki oraz dopasowanie programu do ich możliwości i potrzeb. Ze względu na bardzo dużą odległość pomiędzy Suwałkami i Recklinghausen pierwsza wymiana – w sierpniu 2003 r. – zaplanowana została w Dümmer, na terenie Meklemburgii. Miejscem zakwaterowania i realizacji programu był *Jugendwaldheim* – ośrodek edukacyjny dla dzieci i młodzieży nadleśnictwa w Radelübbe. Mimo iż grupa niemiecka była młodszą od polskiej, komunikacja przebiegała – w ocenie prowadzących – bardzo dobrze. Wspólne zabawy, gry sportowe, zajęcia integracyjne, praca na terenie nadleśnictwa, przygotowywanie posiłków oraz nauka języka partnera pozwoliły uczestnikom szybko przełamać pierwsze lody i zaprzyjaźnić się. Jedną z podgrup pomagała w renowacji starej łodzi, którą na koniec projektu wszyscy odbyli przeprawę na drugą stronę pobliskiego jeziora⁴⁴. W kolejnym roku Stowarzyszenie „Pryzmat” zaprosiło grupę niemiecką do gospodarstwa agroturystycznego w Jeleniewie. Młodzież większość czasu spędziła na wędrowniach po Suwalszczyźnie, wspólnych grach i zabawach, zajęciach sportowych i tanecznych. Wiele satysfakcji przysporzyła uczestnikom pomoc w pracach gospodarskich i możliwość sprawdzenia się na ścianie wspinaczkowej. Taka forma sprzyjała wakacyjnemu charakterowi wymiany i nie wiązała się z wysokimi kosztami utrzymania. Po spotkaniu w Brandenburgii organizatorzy zdecydowali się na kolejny projekt na Podlasiu, w małej wsi Smolniki. Doświadczenie poprzedniej podróży pokazało, że należy możliwie skrócić czas dojazdu, który był wyczerpujący dla uczestników. Wykorzystano w tym celu promocję na przelot samolotowy. Grupa niemiecka dotarła w ten sposób do Gdańska. Kontynuacja podróży pociągiem do Suwałk napotkała na spore

⁴³ <http://www.diakonie-kreis-re.de/index.php>; <http://www.diakonie-kreis-re.de/euf/index.php>.

⁴⁴ Wywiad z Klausem Bösche, pracownikiem socjalnym *Diakonisches Werk*, głównym inicjatorem i realizatorem opisywanych projektów, przeprowadzony dnia 24.10.2008 r.; sprawozdanie *Deutsch-polnische Begegnung in Dümmer 2003*, maszynopis powielany, Dateln, wrzesień 2003.

trudności (np. niemożność kupienia biletów na połączenia polskie w Niemczech, przebukowania w pociągu źle sprzedanych biletów w Gdańsku czy otrzymania zniżki dla młodzieży niemieckiej), których pokonanie komplikowała nieznajomość języka. Również podczas tej wymiany organizatorzy zadbali o elementy wspólnej zabawy i pracy na rzecz lokalnej społeczności: młodzi Niemcy i Polacy porządkowali jeden z wiejskich cmentarzy. Sporą atrakcją było poznawanie zakątków Suwalszczyzny podczas spływu kajakowego⁴⁵. Na kolejne spotkanie grupa polska zaproszona została bliżej miejsca zamieszkania grupy niemieckiej – do Wilgersdorf. Pomimo tego, że nie najlepsza pogoda towarzyszyła całemu pobytowi i większość projektu przeprowadzona była za pomocą „planu B” uczestnicy ocenili spotkanie jako bardzo udane⁴⁶. Przykład projektów stowarzyszeń „Pryzmat” i *Diakonisches Werk* pokazuje, że nawet największe trudności organizacyjne nie stanowią przeszkody, jeżeli po obu stronach istnieje wola współpracy.

Działania na rzecz wzajemnego poznania się realizują również organizacje młodzieżowe. Duże tradycje na tym polu mają na przykład związki harcerskie czy młodzieżowe sekcje ochotniczych straży pożarnych. Kontakty podejmowane są z reguły między organizacjami o zbliżonych celach i programach, a najczęściej praktykowaną formą są naprzemienne wizyty, podczas których następuje wymiana informacji i doświadczeń o wzajemnych działaniach i sytuacji w kraju partnera. Poruszane są także zagadnienia międzynarodowe dotyczące obu zrzeszeń lub też przygotowywane wspólne inicjatywy w wymiarze ponadnarodowym. Przykładem mogą być kontakty młodzieżówek związków zawodowych *Deutscher Gewerkschaftsbund* i jeleniogórskiej „Solidarności”, które zintensyfikowały się dzięki zawianiu w 1993 r. Międzyregionalnej Rady Związkowej Łaba – Nysa. W ramach tej transgranicznej inicjatywy organizowane były seminaria pozwalające na wymianę poglądów na temat rynku pracy, szans i zagrożeń wynikających z integracji europejskiej, a także dyskusje na temat tolerancji, edukacji historycznej i politycznej. Stworzenie platformy informacyjnej i sieci współpracy ułatwić ma w przyszłości międzynarodową wymianę praktykantów w nadgranicznych regionach Polski, Niemiec i Czech⁴⁷.

Zainteresowania młodych ludzi są szerokie i różnorodne, stąd nawet organizacje działające na różnych polach potrafią odnaleźć wspólne tematy. Przykładem może być współpraca Federacji Młodych Unii Pracy z Poznania z członkami *Naturschutzbund* z Kilonii, które realizowane były w drugiej połowie lat 90. Podczas seminariów przygotowywanych i realizowanych w Polsce i w Niemczech program koncentrował się zarówno na zagadnieniach o charakterze polityczno-społecznym, jak też ekologicznym.

Kilka przykładów współpracy na rzecz wymiany młodzieży oddaje zaledwie cząstkę tego, co dzieje się w tym obszarze. Krajobraz tysięcy współpracujących ze sobą podmiotów wciąż się zmienia – podczas gdy niektóre partnerstwa gasną, nie

⁴⁵ Wywiad z K. Bösche, *op. cit.*; *Deutsch-polnische Begegnung Smolniki. Durchgeführtes Programm, Smolniki 08. Juli – 18. Juli 2006. Bericht*, maszynopis powielany, Recklinghausen, wrzesień 2006.

⁴⁶ Wywiad z J. Ruszewskim, *op. cit.*; *Deutsch-polnische Begegnung, Theodor Noa Heim, Wilgersdorf 23. Juli – 03. August 2007*, maszynopis powielany, Recklinghausen, wrzesień 2007.

⁴⁷ <http://www.dgb-ostsachsen.de/yoodo/html/aktivitaten.html>; <http://www.mrz-laba-nysa.org/pl/igr/index.php>

przetzymując próby czasu, zmian organizacyjnych lub personalnych, inne ewoluują, a jeszcze kolejne powstają i działają w nowych warunkach rzeczywistości polityczno-społecznej. Każdy projekt ma swoją małą historię i ludzi, którzy ją tworzą. I każdy na swój sposób przyczynia się do zbliżenia młodych Polaków i Niemców.

PRZYSZŁOŚĆ POLSKO-NIEMIECKICH KONTAKTÓW MŁODZIEŻOWYCH

Zapisy umów o polsko-niemieckiej współpracy młodzieży z lat 1989 i 1991 zrealizowane zostały z dużym powodzeniem. Wymiana rozwinęła się w niezwykłym tempie i z pewnością stanowi jeden z silniejszych filarów stosunków polsko-niemieckich. Dzięki spotkaniom młodych Polaków i Niemców tworzą się relacje międzyludzkie, obalane są mity i wyobrażenia kulturowe oraz budowana jest oddolna sieć współpracy instytucjonalnej. Efektem wspólnie podejmowanych projektów są zawierane znajomości i przyjaźnie, niezależne od koniunktury politycznej. Pozwalają one na dostrzeżenie indywidualnego człowieka, co uwalnia relacje narodowe od wizerunku stereotypowego „Niemca” i „Polaka”. Możliwe staje się to dopiero po wspólnym spędzeniu kilku dni, współdzieleniu emocji spotkania i miejsca przy stole.

Ciągły napływ nowych wniosków do Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży jest dowodem na wciąż duże zapotrzebowanie tej formy współpracy. Jednakże należy zauważyć zmiany, które są sygnałem nowych tendencji w polsko-niemieckich projektach młodzieżowych. Po etapie dynamicznego rozwoju w latach 90. i okresie wzajemnego poznawania się po latach izolacji ważną cezurą był rok 2004, w którym Polska wstąpiła do Unii Europejskiej. Już kilka lat wcześniej tematyka spotkań polsko-niemieckich zdominowana została przez kwestie integracji, głównie za sprawą strony polskiej ciekawej doświadczeń Niemców z funkcjonowania we wspólnych strukturach europejskich. Dzięki akcesji Polska zaczęła swobodnie korzystać z europejskich projektów edukacyjnych. Rozwinęły się partnerstwa z innymi krajami i organizacja spotkań wielonarodowych. Przysłowiowe niemieckie „okno na świat” przestało mieć rację bytu, a Niemcy jako kraj stracił na atrakcyjności wobec możliwości podróżowania po całej Europie i poznawania odleglejszych kultur. Stosunkowo dobrze dofinansowywane projekty unijne spowodowały włączenie partnerstw polsko-niemieckich do współpracy wielonarodowej i przesunięcie punktu ciężkości. Od 2006 r. liczba wniosków składanych do PNWM nie rośnie tak dynamicznie jak w poprzednich latach. W 2009 r. organizacja odnotowała ok. 9% spadek tej liczby w porównaniu z 2008 r.⁴⁸ By zachować atrakcyjność wymiany dwunarodowej Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży pracuje nad nową formułą wspierania. Promowane są projekty dla dzieci poniżej 12. roku życia, a nawet dla przedszkolaków. Silniej akcentowane są także obszary ważne dla Polaków i Niemców, jak stosunek do wspólnej historii. Zainteresowanie

⁴⁸ *Sprawozdanie z działalności Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży w 2009 r....*, s. 34. Przez Wrocław, miasto wiodące dotychczas w kontaktach z zachodnim sąsiadem, przetoczyła się natomiast fala dyskusji na temat zaangażowania szkół zawodowych we współpracę po publikacji informacji o niepodejmowanych niemieckich ofertach wspólnej realizacji projektów europejskich. Zob. *Zawodówki nie współpracują z zagranicznymi szkołami*, „Gazeta Wyborcza” (dodatek dolnośląski) z 21.01.2011.

tym tematem wśród młodzieży i organizatorów nadal jest duże, dlatego PNWM wsparła powstanie dwujęzycznej publikacji *Polska-Niemcy. Wojna i pamięć*, która pomóc ma w realizacji spotkań na temat II wojny światowej. Podobnie, wychodząc naprzeciw otwarciu Polaków i Niemców na Europę Wschodnią, organizowane są giełdy kontaktów z partnerami z Ukrainy, Litwy i Kaliningradu.

W dalszym rozwoju współpracy młodzieżowej istotna jest stabilność struktur po obu stronach granicy. W ostatnim czasie PNWM zauważa kłopoty strukturalne polskich organizacji młodzieżowych, co może zachwiać ich działalnością instytucjonalną i kontynuacją partnerstw polsko-niemieckich⁴⁹. Pozostaje mieć nadzieję, że trzeci sektor nabierze w Polsce takiego znaczenia jak w Niemczech, co wiązać się będzie nie tylko z delegacją zadań państwa, ale także środków i swobody działania. Zaprzestanie działalności wieloletnich podmiotów wymiany pozbawiłoby ją doświadczenia, na podstawie którego wypracowywać można coraz to lepszą jakość spotkań. Sytuacja ta nabiera znaczenia dla PNWM, która poświęca więcej uwagi programom wymiany i jej ewaluacji. Wobec symptomów spadku liczby polsko-niemieckich spotkań młodzieży (m.in. również na skutek zmian demograficznych w obu krajach) tym bardziej istotne staje się, by przynosiły ona wymierne efekty.

Na początku lat 90. minionego stulecia polsko-niemieckie kontakty młodzieżowe otaczały wyjątkowo sprzyjające warunki polityczno-społeczne. Wprawdzie zadeklarowane w podpisanych wówczas umowach środki na wymianę młodzieży z obu państw są sukcesywnie delegowane przez obie strony rządowe, jednak trudnością jest ich zwiększenie. Niepokojące wydarzenia miały miejsce w latach 2006-2007, kiedy to polska strona rządowa (Ministerstwo Edukacji Narodowej pod kierownictwem Romana Giertycha) opóźniła wpłatę polskiej części do kasy organizacji oraz obrady Rady Młodzieży, a co się z tym wiąże, także uchwalenie budżetu organizacji. Zachwiało to realizacją wielu projektów i wskazało na zależność działań Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży od decyzji politycznych i klimatu stosunków między obydwojma krajami. W międzyczasie Polska zawarła także umowy o współpracy młodzieży z Litwą, Izraelem i Rosją. Trwają rozmowy o ustanowieniu podobnej formy z Ukrainą i USA. Polsko-niemieckie kontakty młodzieżowe muszą odnaleźć się w nowych warunkach i przyjąć formułę, która będzie nadal interesująca dla młodzieży. Warto jednak, by współpraca zachowała swój dotychczasowy wymiar, bo mimo procesów globalizacji i integracji europejskiej nadal istnieje potrzeba spotkań polsko-niemieckich, które mają swoją odrębną specyfikę i tematy. Wspólna granica jest dziś fizycznie łatwa do przekroczenia, jednak wciąż wymaga wysiłku, by obie strony także kulturowo i mentalnie otwierały się na siebie.

MAGDALENA MAZIK-GORZELAŃCZYK
Wrocław

ABSTRACT

On June 17, 1991, along with the treaty on good neighbors and friendly cooperation between Poland and Germany an agreement was signed on the contacts of youth from both countries. Basing on the experiences of hitherto initiatives and German-French cooperation, structural and financial grounds were created for an intensification of the cooperation of young generations. One of the outcomes of this initiative was the establishment of a bi-national organization – the Polish-German Youth Cooperation

⁴⁹ *Sprawozdanie z działalności Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży w 2009 r.*..., s. 34.

(Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży (PNWM)). The political climate of that time decidedly favored friendly relations and a spirit of accord.

A perspective of two decades offers a possibility to sum up the effects of those decisions: over two million young people from Poland and Germany could meet thanks to programs co-financed by their governments – direct encounter and the possibility to verify the stereotypical image of neighbors across the Odra being no doubt an immeasurable value. A broad network of institutional cooperation was created to facilitate youth exchange, a process in which a range of subjects have engaged on both sides of the border. One can also notice new developments in mutual relations that result from a change of the socio-political conditions in both countries, above all a common participation in the structures of the European Union.

The article describes the legal acts which formed the basis of the Polish-German youth exchange as well as the structure and activity of the PNWM. Besides, subjects active in this area and the character of their activity are presented. The author also outlines the processes of changes that affect the relations between Polish and German youth, and the challenges faced by animators who seek to maintain the hitherto high dynamics and good effects of the cooperation.

RELACJE POLSKICH ORGANIZACJI Z NIEMIECKĄ ADMINISTRACJĄ PUBLICZNĄ – WYNIKI BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Na przestrzeni ostatnich 200 lat wyemigrowano do Niemiec ponad 5 mln osób, z czego około 2 mln w ciągu ostatnich 30 lat¹. Polacy stanowią obecnie trzecią co do wielkości grupę imigrantów (po Turkach i Włochach); liczba osób, które przyznają się do tzw. polskiego „podłoża migracyjnego” (*Migrationshintergrund*) – według źródeł niemieckich – sięga 638 tys.² Jednocześnie polscy obywatele są od połowy lat 90. rokrocznie największą grupą imigrantów przekraczających niemiecką granicę. W samym 2006 r. do RFN wyjechało 150 tys. Polaków, co stanowiło 27% wszystkich migrantów przekraczających granicę Niemiec w tym roku³.

Na terenie RFN działa około stu polskich organizacji⁴. Ich pozycja i znaczenie nie odzwierciedlają jednak ani niemal stu pięćdziesięcioletniej

¹ Na liczbę tę składa się m.in. około 3,5 miliona Polaków, którzy wyemigrowali do Niemiec w latach 1870-1914 (A. Galos, *Stan liczebny emigracji polskich w XIX wieku*, w: *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, część I, Wrocław 1981, s. 31-35; por. A. Pilch, *Ogólne prawidłowości emigracji z ziem polskich*, w: H. Kubiak, A. Pilch (red.), *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*, Wrocław 1976, s. 35-49), 1,5 mln przesiedleńców, którzy wyemigrowali z Polski w latach 1950-1999 (J. Schmidt, *Nowe tożsamości w czasach transformacji europejskich. Imigranci z Polski w Niemczech*, Poznań 2009, s. 70), ponad 600 tys. osób z tzw. migracji solidarnościowej z pierwszej połowy lat 80. (K. Slany, *Emigracja z Polski w latach osiemdziesiątych do głównych krajów migracji zamorskiej i kontynentalnej: aspekty demograficzno-społeczne*, „Przegląd Polonijny” nr 4 (62), 1991, s. 33-35), oraz kilkaset tysięcy osób z nowszej migracji po 1989 r. W liczbie tej nie uwzględniono migracji sezonowych oraz przymusowych z czasów II wojny światowej.

² *Bevölkerung und Erwerbstätigkeit – Bevölkerung mit Migrationshintergrund – Ergebnisse des Mikrozensus 2007*, Wiesbaden 2009.

³ Migration Policy Institute, <http://www.migrationinformation.org/datahub/comparative.cfm/> (dostęp: 23.04.2010).

⁴ Por. np. S. Nagel, *Zwischen zwei Welten. Kulturelle Strukturen der polnischsprachigen Bevölkerung in Deutschland*, ifa//Dokumente/1/2009, Stuttgart 2009, s. 43; M. Kostrzewa, *Procesy*